



همایش آسیب‌شناسی  
نقد و نظریه‌ی ادبیات کودک  
در ایران اردیبهشت ۱۳۸۷ ، دانشگاه شیراز



مرکز مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز  
انجمن ترویج زبان و ادب فارسی ایران



قلب علم در مراکز و کنگره‌های ادبی  
انجمن ترویج زبان و ادب فارسی ایران

CW.  
CW

## فهرست

۴	برنامه همایش
۷	ضرورت بازخوانی کارنامه نقد و نظریه ادبیات کودک ( دکتر کاووس حسن لی)
۱۰	تنگناهای تدوین نظریه بومی ادبیات کودک در ایران (خسرو آقایی)
۱۲	ویژگیهای نقد ادبیات کودک در جهان و ایران - معضل انحلال یا استقلال ادبیات کودک (شهرام اقبال زاده)
۱۴	مدیریت کلان ادبیات کودک (دکتر مهدی حجوانی)
۱۵	برنامه دانشگاهی شدن ادبیات کودک در ایران (دکتر مرتضی خسرو نژاد)
۱۶	افتادن از آن سوی بام - نقد رویکردهای یکسوگر در نقد ادبیات کودک (مصطفی رحمان دوست)
۱۷	تأملی بر نابویایی نظریه ادبیات کودک در ایران (علی اصغر سیدآبادی)
۱۹	دشواری گفت و گو: موانع شکل گیری سخن نظریه پردازی ادبیات کودک (حسین شیخ الاسلامی)
۲۰	به رسمیت شناختن خواننده (دکتر حسین شیخ رضایی)
۲۱	آسیب شناسی پیرنگ در ادبیات کودک - مورد مطالعه: دو خرمای نارس؛ یک هلو و هزار هلو؛ داستانک های خرگوش حکیم (دکتر علی عباسی)
۲۳	بررسی میزان روشمندی مقاله ها و نقدهای پژوهشنامه و کتاب ماه کودک و نوجوان (حسین مستن فارسی)
۲۴	کودکی و ادبیات کودک: آزادی و کنترل (علیرضا کرمانی)
۲۵	علل کاهش تاثیر نقد در رشد آثار ادبی برای نسل جوان (توران میرهادی)
۲۶	معرفی مرکز مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز
۳۰	معرفی انجمن زبان و ادبیات فارسی ایران

چکیده مقالات همایش آسیب شناسی  
نقد و نظریه ی ادبیات کودک در ایران  
۱۹ دیبشت ۱۳۸۷  
دانشگاه شیراز





ب. سخنرانی:

۸:۳۵ - ۸:۵۵	علل کاهش تأثیر نقد در رشد آثار ادبی برای نسل جوان خاتم نوران میرهادی
۸:۵۵ - ۹:۱۵	افتادن از آن سوی بام (نقد رویکردهای یکسونگر در نقد ادبیات کودک) آقای مصطفی رحماندوست
۹:۱۵ - ۹:۳۵	برنامه‌ی دانشگاهی شدن ادبیات کودک در ایران دکتر مرتضی خسرونیاز
۹:۳۵ - ۱۰:۳۰	استراحت و پذیرایی

همایش آسیب‌شناسی نقد و نظریه‌ی ادبیات کودک در ایران

دوشنبه، ۹ اردیبهشت ماه ۱۳۸۷، دانشگاه شیراز

برگزار کنندگان:

مرکز مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز

انجمن ترویج زبان و ادب فارسی ایران

با همکاری:

معاونت پژوهشی دانشگاه شیراز، معاونت پژوهشی دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، معاونت پژوهشی دانشکده ادبیات و علوم انسانی، قطب علمی پژوهش‌های فرهنگی و ادبی فارس (بخش زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شیراز)

دبیر علمی: دکتر کاووس حسینی

دبیر اجرایی: دکتر فریبا خوشنخت

اعضای هیئت علمی: دکتر فریده پورگیو، دکتر مرتضی خسرونیاز، دکتر زهرا ریاحی‌زمین، دکتر زرین‌واردی، دکتر فریده یوسفی

نشست نخست

زمان: ۸:۵۰ - ۹:۰۰

مکان: پردیس ارم، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، تالار علامه جعفری

الف. افتتاحیه:

۸:۱۵ - ۸:۳۰	قرآن و سرود جمهوری اسلامی ایران
۸:۳۰ - ۸:۴۵	دکتر کاووس حسینی؛ دبیر علمی همایش
۸:۴۵ - ۸:۵۵	دکتر نعمت‌الله ریاضی؛ معاون پژوهشی دانشگاه شیراز



نشست دوم: همزمان

سالن ۷۰۵ (بخش زبان‌های خارجی)	سالن ۷۰۶ (بخش زبان‌های خارجی)
هیئت رئیسه: آقای مصطفی رحماندوست، خاتم دکتر فریده یوسفی، خاتم دکتر زرین واردی ۱۰:۳۰ - ۱۰:۵۰	هیئت رئیسه: خاتم نوران میرهادی، خاتم دکتر فریده پورگیو، خاتم دکتر زهرا ریاحی زمین ۱۰:۳۰ - ۱۰:۵۰
مدیریت کلان ادبیات کودک دکتر مهدی حجوانی ۱۰:۵۰ - ۱۱:۱۰	نگینهای تدوین نظریه بومی ادبیات کودک در ایران خسرو آقاییاری ۱۱:۱۰ - ۱۱:۳۰
تأملی بر نابویایی نظریه ادبیات کودک در ایران علی‌اصغر سیدآبادی ۱۱:۳۰ - ۱۱:۵۰	ویژگی‌های نقد ادبیات کودک در جهان و ایران معشل التحال یا استقلال ادبیات کودک شهرام الیالزاده ۱۱:۳۰ - ۱۱:۵۰
دشواری گفت‌وگو: موانع شکل‌گیری سخن نظریه‌پردازی ادبیات کودک حسین شیخ‌الاسلامی ۱۱:۵۰ - ۱۲:۳۰	آسیب‌شناسی پیرنگ در ادبیات کودک مورد مطالعه: دوخرمای نارس، یک هلو و هزار هلو: داستانک‌های خرگوش حکیم دکتر علی عباسی ۱۱:۵۰ - ۱۲:۳۰
به رسمیت شناختن خواننده دکتر حسین شیخ‌رضایی ۱۲:۱۰ - ۱۲:۵۰	کودکی و ادبیات کودک: آزادی و کنترل علیرضا کرمانی ۱۲:۱۰ - ۱۲:۵۰
آسیب‌شناسی مبنا در نقد ادبیات کودک و نوجوان و تغییر الگوهای داستانی مسعود منکبیری	بررسی میزان روشمندی نقدهای پژوهشنامه و کتاب ماه کودک و نوجوان حسین حسن قارسی

توضیح:

الف: ترتیب سخنرانی‌ها در هر سالن به ترتیب حرف اول نام خانوادگی سخنرانان است.  
ب: پس از پایان سخنرانی‌ها تا ساعت ۱۳ در هر سالن برنامه بحث و گفت‌وگو با حضور سخنرانان برگزار می‌شود.

ضرورت بازخوانی کارنامه نقد و نظریه ادبیات کودک

دکتر کاووس حسینی

دبیر علمی همایش آسیب‌شناسی نقد و نظریه ادبیات کودک در ایران

ادبیات کودک، در جایگاه یک گونه مستقل ادبی در کشور ما، پیشینه‌ای طولانی ندارد و عمر واقعی آن به یک سده هم نمی‌رسد. اما در همین زمان کوتاه - یوبزه در چند دهه گذشته - آثار ارزشمندی، در شاخه‌های مختلف پدید آمده است که شایسته بازشناسی و واکاوی است. در همین حال نظریه‌پردازی و نقد ادبی مستقل در حوزه ادبیات کودک، بسیار تازه‌تر و جوان‌تر است. با این همه، کارنامه این جوان، آنقدر برگ و بار دارد که شایسته بازخوانی و بررسی باشد.

از سویی دیگر، آنچه امروزه در رشته زبان و ادبیات فارسی دانشگاه‌های ایران می‌گذرد، به هیچ‌روی پذیرفتنی نیست. بی‌گمان - همان‌گونه که بارها گفته شده است - این رشته، به گونه‌ای بنیادی، نیاز به دگرگونی و بازسازی دارد. یکی از اشکالات روشن رشته زبان و ادبیات فارسی این است که در برنامه‌های آموزشی این رشته هیچ خبری از ادبیات کودک نیست.

ادبیات درخشان گذشته ما متأسفانه به کودکان توجه شایسته نداشته است. انگار در پیک نوافقی نانوشته دسته‌جمعی، کودکان در شعر گذشته ایران به فراموشی سپرده شده‌اند و آنچه را که از سروده‌های گذشته فارسی، بتوان به کودک و نوجوان نسبت داد، بسیار اندک است. برنامه‌های درسی رشته زبان و ادبیات فارسی دانشگاه‌های ایران هم، به دلیل آن‌که دچار گذشته‌گرایی و سنت‌زدگی است، ادبیات کودک را به خود راه نداده است. به همین دلیل صاحب‌نظران نقد و نظریه ادبیات کودک در ایران، کمتر از دانش‌آموختگان رشته زبان و ادبیات فارسی و بیشتر از رشته‌هایی چون علوم تربیتی، کتابداری و مانند آنها برخاسته‌اند. از همین‌روی باید سپاس‌گزار و و مت‌پذیر این عزیزان بود که این چراغ را روشن نگه داشته‌اند و بخشی از وظایف دانش‌آموختگان رشته ادبیات را بر عهده گرفته‌اند. اما همیشه این بیم وجود دارد که رویکرد متخصصان رشته‌های علوم تربیتی بیشتر از آن‌که ادبی باشد، آموزشی باشد. هرچند برخی از صاحب‌نظران کنونی خلاف این گمان را ثابت کرده‌اند. البته خوشبختانه در دانشگاه شیراز برای نخستین بار در کشور، برنامه‌های رشته زبان و ادبیات فارسی یازنگری بنیادی شده و در دوره تحصیلات تکمیلی، گرایش‌های مختلف تعریف و تصویب شده و برخی از آنها به اجرا درآمده است. بعضی از گرایش‌های دوره کارشناسی ارشد نیز هم‌اکنون در وزارتخانه در حال بررسی است و از آن جمله کارشناسی ارشد ادبیات کودک است که امیدوارم در آینده نزدیک به اجرا درآید.



۸- چه مقدار از نظریه‌های مطرح شده و شیوه‌ها و دستگاه‌های معرفی شده نقد ادبی در حوزه ادبیات کودک، بر مبنای آثار پدید آمده در ایران و فرهنگ جامعه ایرانی نوشته شده است. به سخی دیگر، میزان پیوند و ارتباط نظریه‌های ادبی و متون ادبی موجود چقدر است؟

۹- دلایل سوء تفاهم‌های گسترده و فراگیر در نقد و نظریه ادبیات کودک چیست؟ و راهکارهای مناسب نقد ادبی در حوزه ادبیات کودک کدامند؟

۱۰- آیا تفاوتی اساسی میان رویکردهای نقد ادبی متون مربوط به کودکان و بزرگسالان وجود دارد؟

و دهها پرسش دیگر.

با سپاس ویژه از همه استادان و منتقدان گرانمایه که دعوت دبیرخانه این همایش را پذیرفتند و با ارسال مقاله و حضور مؤثر خود در این مراسم موجب امیدواری و دلگرمی برگزارکنندگان شدند از خداوند بزرگ بهروزی و سربلندی این عزیزان را خواهیم خواست.

در دوره کارشناسی هم برای نخستین بار درس ادبیات کودک در این رشته در دانشگاه شیراز ایجاد شده و هم‌اکنون اجرا می‌شود.

از اقدامات دیگری که به منظور آشنی دادن جریان‌های ادبی بیرون از دانشگاه با دانشگاهیان و پژوهش‌های آکادمیک در حوزه ادبیات کودک صورت پذیرفته است، تأسیس «مرکز مطالعات ادبیات کودک» در دانشگاه شیراز است که خوشبختانه امروز ما با این همایش ارزشمند، در واقع جشن تولد دو سالگی این مرکز را برگزار کرده‌ایم.

واقعیت این است که اگر آفرینش‌های ادبی کمتر آموختنی‌اند مباحثی چون نقد، بررسی، تحلیل و نظریه‌پردازی بیشتر آموختنی هستند. زیرا اگر آفرینش‌های ادبی در حوزه هنر جای می‌گیرند، مسائل نظری و نقد ادبی به حوزه دانش مربوط می‌شوند.

بحث علمی این همایش «آسیب‌شناسی ادبیات کودک» نیست، بلکه «آسیب‌شناسی نقد و نظریه ادبیات کودک» است. اگر کارنامه نقد ادبیات کودک در ایران - آن‌گونه که انتظار داریم - پربرگ و بار باشد، باز هم صفحه‌های درخشانی به چشم می‌خورد که مایه خوشایندی باشد و در آن آثار ادبی پدید آمده آسیب‌شناسی و نقد و بررسی شده باشد. اما خود نقد ادبی و دستگاه‌ها و رویکردهای موجود نقد و نظریه ادبی در ادبیات کودک، به گونه‌ای ثابت‌پایه و بررسی نشده است. شاید در این سپار که بسیاری از شاخص‌ترین و نام‌آورترین صاحبان‌الذبحه و نظریه در حوزه نقد و نظریه ادبیات کودک در آن حضور دارند، بتوان یک بار دیگر، به گونه‌ای جدی برخی از پرسش‌ها و چالش‌ها را دامن زد و آتش آن را شعله‌ورتر کرد؛ از آن جمله:

۱- دستگاه‌ها و رویکردهای نقد ادبی در حوزه ادبیات کودک دچار چه اشکالات بنیادی هستند؟

۲- بازدارنده‌ها و پیش‌برنده‌ها در مباحث همچون کرسی‌های نظریه‌پردازی در ادبیات کودک ایران کدامند؟

۳- دریافت‌های ناقص از نظریه‌های جدید غربی و ترجمه‌های نادرست از آنها، در کارنامه نقد و نظریه ادبیات کودک ایران، چه تأثیری گذاشته است؟

۴- نقد متون ادبی با نقد روش‌شناسی و نظریه‌پردازی، در کارنامه نقد ادبیات کودک تا چه میزان آمیختگی دارد؟

۵- ضرورت بومی کردن نظریه‌های موجود چقدر است؟ به سخی دیگر: آیا ضرورت دارد نظریه‌هایی که در کشورهای غربی بر مبنای آثار ادبی آن کشورها پدید آمده است، هنگام ورود به فرهنگ ما بومی‌سازی شوند و اگر ضرورت دارد، ما چه اقدامی برای تحقق آن کرده‌ایم؟

۶- سایه سنگین تربیتی و آموزشی در ادبیات کودک تا چه میزان در نظریه‌پردازی‌ها تأثیر گذاشته است؟

۷- دلایل رویکرد فراگیر آموزشی و تکنمایه شدن مباحث ادبی و زیبایی‌شناسی در نقد ادبیات کودک چیست؟



همچنین محدودیت حوزه و ابزار شناخت، هنرمند را نیز با تنگنا و تکرار در عرصه‌ی عین و ذهن رو به رو می‌سازد. نظریه‌های جدید، در واقع تلاش‌هایی در چاره‌اندیشی برای فرار از این تنگناها و به نوعی رفع نقیصه دستگاه شناخت و به کمال رساندن آن بوده‌اند.

بر خلاف دنیای غرب، فلسفه در جهان اسلام در حد مباحث نظری و مجرد باقی مانده است و هرگز فرصت نیافته حتی در کنار دین به عنوان ابزار و مکمل، نقش کاربردی در بنیاد نهادن تمدن و فرهنگ اسلامی بیابد. با پیدایش اسلام در جامعه ایرانی، جهان‌بینی اسلامی نقش زیر ساخت و جایگزین دستگاه شناختی و پاسخگو به نیازهای حوزه اندیشه را به خود اختصاص داد، اما به دلیل تأویلات نادرست از دین هرگز جایگاه و نقش دستگاه پاسخگو و احباب‌گر در عرصه نظریه و عمل را نیافت.

تأویلات نادرست و تقابل با جریان فلسفه باعث شد که به جز آنچه یوغلی سینا و ملاصدرا بنیاد نهاده‌اند هرگز فلسفه تأسیسی در جامعه ما شکل نگیرد، تعطیل فلسفه به وضوح تعطیل حوزه اندیشه است و این واقعیت را مدلل می‌سازد که برای ایجاد تمدن و فرهنگ اسلامی در دنیای معاصر هیچ مبنای روشن و زیرساختی وجود ندارد.

در چنین شرایطی انتظار شکل‌گیری نظریه، انتظاری دور از ذهن است و راهکاری برای آن وجود ندارد. اگر جامعه ایرانی مسلمان نیستند که جریان فلسفه را به رسمیت بشناسد تنها یک راه باقی می‌ماند، اینکه با مبنای قرار دادن هستی‌شناسی، شناخت‌شناسی و انسان‌شناسی دینی به تأمل در باره زیبایی‌شناسی، علوم تربیتی، روانشناسی رشد و جامعه‌شناسی بپردازیم و به این ترتیب موفق به استنتاج دستگاه ساختارمند و پاسخگویی گردیم که بتواند خلاهای حوزه فلسفه را مرتفع نماید.

## تنگناهای تدوین نظریه بومی ادبیات کودک در ایران

خسرو آقایی

پژوهشگر، سردبیر کتاب ماه کودک و نوجوان و مجله روشنان

کلیدواژه‌ها: انسان‌شناسی، شناخت‌شناسی، فلسفه اسلامی، فلسفه غرب، نظریه ادبیات کودک، هستی‌شناسی

فرهنگ و تمدن غرب بعد از رنسانس به منزله کلیتی منسجم بر مبنای دستگاه شناختی و فلسفی منظم و پاسخگویی شکل گرفته که فیلسوف بزرگ، کانت، آن را طراحی و تعریف کرده است. تمامی ارکان تمدن جدید از مظاهر صنعتی و تکنولوژیک تا عرصه‌های فرهنگ و ادبیات و هنر همگی بر اساس دستگاه فلسفی کانت مبتنی است. این فلسفه از مرحله مباحث نظری و ذهنی صرف خارج شده و به رویکردی کاربردی، پاسخگو و کاملاً احباب‌گر در پی‌افکنیدن فرهنگ و تمدن جدید تبدیل شده است.

گستره تحلیلی و بستر عینیت یافتن این فلسفه جامعه، و مسیر تحولات آن نیز ساحت جامعه‌شناسی است. هنر و ادبیات نیز به تبع تحولات جامعه‌شناسی دچار تحولات مداوم می‌شوند، آنچنان که نظریه سیستمی، ساختارگرایی، فرمالیزم، ساختارشکنی، هنجارگرایی و ... به تمامی ابتدا در عرصه جامعه‌شناسی مطرح شده‌اند. نظریه ادبیات کودک و نوجوان نیز که از ذاتی خلاق و کنشگر برخوردار است، در این دستگاه شناختی بر چند رکن اصلی استوار است. این ادبیات علاوه بر خاستگاه بنیادین زیبایی‌شناسانه و خلاق، بر مبنای علوم تربیتی و روانشناسی رشد، جامعه‌شناسی، فلسفه (به معنای مباحث عام هستی‌شناسی، شناخت‌شناسی و انسان‌شناسی) استوار است. تحول نظریه ادبیات کودک بر مبنای تحول نظریه در هر یک از این حوزه‌ها پدیدار می‌شود و تحول نظریه این حوزه‌های زیرساختی نیز بر اساس تحولات و سیر تطور دستگاه شناختی اتفاق می‌افتد.

یکی از دلایل اصلی تحولات مداوم نظریه در عرصه جامعه‌شناسی و نظریه‌های جدید به واقع تارمایی و محدودیت دستگاه شناختی است، محدودیتی که جامعه را با تنگنایی مواجه می‌کند.



آسیب‌های جدی نقد ادبی در قلمرو ادبیات کودک این است که عمدتاً مبتنی بر شناخت عام و نظریه‌های ادبی بزرگسالانه باشد و یا صرفاً از روانشناسی و تعلیم و تربیت بهره ببرد. معضل انحلال یا استقلال ادبیات کودک در گرو درک ماهیت میان‌رشته‌ای آن است.

## ویژگی‌های نقد ادبیات کودک در جهان و ایران معضل انحلال یا استقلال ادبیات کودک

شهرام اقبال زاده

منتقد ادبیات کودک و مترجم در حوزه نقد و نظریه ادبیات کودک

**کلیدواژه‌ها:** ادبیات بزرگسال، استقلال ادبیات کودک، روانشناسی، تعلیم و تربیت، ماهیت میان رشته‌ای ادبیات کودک

امروزه نقد ادبی نمی‌تواند از نظریه جدا باشد و نظریه نمی‌تواند از شناخت عام جهان چه از نظر فلسفی و چه از نظر شناخت‌شناسی متفک شود. از سوی دیگر در دهه اخیر بیش از پیش امور نظری و تحلیلی بین رشته‌ای می‌شود و تخصص‌گرایی اثبات‌گرایانه بیش از پیش تنگناها و محدودیت‌های خود را آشکار کرده است. از این رو امروزه متخصص و کارشناس در یک رشته به مفهوم دقیق کلمه کسی است که در همان حال که در رشته خود از آخرین دستاوردهای نظری آگاه است، به حد کفایت از سایر رشته‌های نظری وابسته نیز مطلع باشد. نقد ادبیات کودک نیز از این امر کلی پیروی می‌کند.

از همین رو ضروری است که منتقد ادبیات کودک از نظریه‌ها و رویکردهای ادبی اطلاعاتی همه جابه داشته باشد. چون ادبیات به عنوان پدیده‌ای خاص در وجه عام خود از ویژگی‌هایی برخوردار است که ادبیات کودک را نیز در بر می‌گیرد، اما نکته این‌جا است که مخاطب خاص آن و کودک، فصلی است که آن را از ادبیات بزرگسال جدا می‌کند و ویژگی‌هایی متمایز را برای آن رقم می‌زند و با به میان کشیده شدن «کودک» پای معرفت‌های مرتبط با وی - همچون روانشناسی، تعلیم و تربیت و حقوق...- نیز به میان می‌آید.

آنچه در نظریه ادبی در قلمرو ادبیات کودک مهم است و سرشت و سرنوشت نقد ادبیات کودک را جهت می‌دهد و تعیین می‌کند و ویژگی‌های متمایز آن از ادبیات بزرگسال را رقم می‌زند تعامل پیچیده‌ای است که همین معارف یا ادبیات برقرار می‌کنند و به واقعیت ادبیات کودک تحقق می‌بخشند. نقد ادبیات کودک نمی‌تواند این تفاوت‌ها و تمایزات را نادیده انگارد و یکی از





## مدیریت کلان ادبیات کودک

دکتر مهدی ججویانی

پژوهشگر، نویسنده و منتقد ادبیات کودک، سردبیر پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان

**کلیدواژه‌ها:** کتاب‌های مناسب، نقد کوتاه و گزیده‌ی book review، نقد فنی، نقد مکتوب، نهادینه شدن نقد ادبیات کودک

شرایط گذشته و وضعیت امروز نقد مکتوب ادبیات کودک ایران را می‌توان بر اساس چهار دوره ترسیم و تحلیل کرد: ۱) پس از مشروطه (۲) دهه چهل تا پیروزی انقلاب (۳) دهه نخست پس از انقلاب (۴) دهه دوم پس از انقلاب.

به طور کلی تا کنون دو شیوه در نقد به شکلی مستمر، مرسوم بوده است: نخست، ارائه فهرست کتاب‌های مناسب و دوم: نگارش نقدهای مفصل و فنی. این دو شیوه که تاکنون از سوی نهادها و نشریات گوناگون به کار گرفته شده‌است، هر یک با وجود محاسن خود، نتوانسته به تنهایی موجب نهادینه شدن نقد شود، آن‌چنان که تأثیری جدی بر روند ادبیات کودک بگذارد. به نظر می‌رسد که شیوه سوم و مکملی که جایش خالی است، قالب نقدهای کوتاه و کاربردی برای عموم مخاطبان (و نه فقط متخصصان) است که معادل hook review است. مقاله حاضر می‌کوشد این شیوه را همچون رویکردی برای توسعه و تأثیر و نهادینه شدن نقد ادبیات کودک تبیین و پیشنهاد کند.

## برنامه دانشگاهی شدن ادبیات کودک در ایران

دکتر مرتضی خسرویزاد

مرکز مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز

**کلیدواژه‌ها:** ادبیات کودک، پژوهش، دانشگاهی شدن، نظریه، نقد

چنین به نظر می‌رسد که میان کیفیت آثار آفریده شده برای کودکان، کیفیت نقدهای عرضه شده درباره این آثار و نیز قدرت نظریه‌هایی که این نقدها بر آنها مبتنی‌اند رابطه‌ای چندسویه و ژرف برقرار است. از دیگر سو نظریه خود برآمده از فرایندی است که پژوهش نامیده می‌شود و شرط به سامان رسیدن پژوهش و فراغت آن از کوزی و کاستی نیز میزان بهره‌مندیش از روشمندی است و این نخستین ضرورتی است که امر دانشگاهی شدن ادبیات کودک در ایران از آن برمی‌خیزد. در همین حال تثبیت یک معرفت و حیثیت یافتن آن در میان معارف دیگر نیز وابسته به دانشگاهی شدن آن است.

فرونی گرفتن اقبال دانشگاه‌های میهن ما از ادبیات کودک و استقبال منتقدان و صاحب‌نظران ادبیات کودک ایران از رویکردهای آکادمیک به این ادبیات و در مجموع کلیه تحولاتی که در دهه جاری در این قلمرو شاهد آنیم مرحله کیفی جدیدی را در مسیر رشد این ادبیات فراهم آورده است که نام دانشگاهی شدن را به کمال زیبایی آن می‌سازد.

مقاله حاضر در پی معنا کردن این نام، یافتن اصول و مبانی آن و در نهایت پیش رو نهادن طرحی برای به سامان رساندن شایسته این مرحله از تحول ادبیات کودک در ایران است.



## افتادن از آن سوی بام

نقد رویکردهای یکسونگر در نقد ادبیات کودک

مصطفی رحماندوست

کلیدواژه‌ها: آموزش مستقیم، آموزش و پرورش، ادبیات بزرگسالانه، ادبیات کودک، مخاطب

در این که ادبیات کودک به دلیل ادبیات بودنش فرقی با ادبیات ندارد حرفی نیست. همچنین در این که ادبیات کودکان به دلیل مشخص بودن مخاطبش ویژگی‌ها و محدودیت‌های شناخته شده خودش را دارد نیز بحثی نیست. در این مرحله از رشد نقد و نظریه ادبیات کودک از دوران پندآموزی، آموزش مستقیم و تربیت معلمان گذشته، مرحله به رسمیت نشناختن کودکان و نوجوانان و تحمیل ملاک‌های بزرگسالانه بر آنها را پشت سر نهاده است. به تعبیر دیگر این کودک نوپا از خطر سقوط از این سوی بام رسته اما نشانه‌هایی هست که هشدار دهنده خطر سقوط از آن سوی بام است. نمی‌توان پذیرفت که ادبیات کودک چون ادبیات است به مخاطب تعهدی ندارد. در کتاب‌های فن‌مدارانه‌ای که این روزها درباره ادبیات کودکان و نوجوانان نوشته می‌شود و نیز در نقدهایی که درباره آثار منتشر شده به چاپ می‌رسد به اصطلاحات و واژگانی بر می‌خوریم که ریشه در ادبیات بدون توجه به مخاطب دارد و این درست همان مصداق افتادن، منتهای آن سوی بام است.

## تأملی بر ناپویایی نظریه ادبیات کودک در ایران

علی اصغر سیدآبادی

پژوهشگر و منتقد، دبیر تحریریه پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان

کلیدواژه‌ها: اجتماع، سیر نظریه ادبیات کودک، عوامل تاریخی، ناپویایی نظریه ادبیات کودک، نهادهای اقتدار

تولید و شکل‌گیری نظریه در حوزه ادبیات کودک و نوجوان با وجود پیشرفت‌هایی که در دهه اخیر داشته، هیچگاه به جریانی مؤثر و پویا تبدیل نشده است. چنین امری در ایران عوامل مختلفی می‌تواند داشته باشد. مقاله حاضر در مسر جستجو و بررسی خود از جمله به این عوامل دست یافته است. ۱) عوامل تاریخی: چگونگی شکل‌گیری ادبیات کودک در ایران و تلقی اولیه از ادبیات کودک و نوجوان و اصول آن به عنوان بخشی از این عوامل نقش ایفا کرده اند. ۲) حضور دولت و نقی نهادهای اقتدار مثل دولت، خانواده و مدرسه: حضور نهادهای اقتدار در ایران به خاطر نحوه دریافتشان از ادبیات از یک سو، و نحوه نگاه آمرانشان به این موضوع از سوی دیگر می‌تواند به عنوان موانع شکل‌گیری نظریه عمل کنند. ۳) خاستگاه اجتماعی نویسندگان و منتقدان: خاستگاه اجتماعی نویسندگان نیز در شکل‌گیری نقی نویسندگان از ادبیات کودک و نوجوان مؤثر است و می‌تواند به عنوان یکی از موانع تأثیرگذار در نظر گرفته شود.

در این مقاله هم‌چنین سیر نظریه‌پردازی ادبیات کودک و نوجوان در دو دهه اخیر مورد ارزیابی قرار گرفته و شرایط اجتماعی مناسب برای تولید نظریه ادبیات کودک و نوجوان نیز مرور شده‌است.



دارد، و با گشودگی حاصل از نزدیک به یک دهه فعالیت دست‌کم دو نشریه‌ی تخصصی، و نیز محدود ماندن سببی کاربران این حوزه و وقوع موارد قابل قبولی از گفتگوهای مفید، رو به جلو حرکت می‌کند، اما بدون اصلاح برخی از ویژگی‌های اساسی این سخن، نمی‌توان جایگاه نظریه‌پردازی را در این نظام، جایگاهی تثبیت شده دانست. این مقاله در پی آن است که این مواضع نیازمند اصلاح را به مخاطبان خود یادآوری کند، ضمن آنکه به گمان نگارنده، تأسیس رشته‌ی دانشگاهی نظریه‌پردازی ادبیات کودک، خود بهترین فرصت برای سامان دادن به سخن نظریه‌پردازی ادبیات کودک در این حوزه است.

## دشواری گفت‌وگو: موانع شکل‌گیری سخن نظریه‌پردازی ادبیات کودک

حسین شیخ‌الاسلامی  
پژوهشگر و منتقد ادبیات کودک

کلیدواژه‌ها: ادبیات کودک و نوجوان، نظریه‌پردازی، سخن (دیسکور)، تاریخ نقد ادبیات کودک در ایران، آکادمی

هدف مقاله حاضر بررسی موانعی است که شکل‌گیری سخن (discourse) خود پسنده، کامل و منظم در حوزه نظریه‌پردازی ادبیات کودک و نوجوان را به تعویق انداخته. این مقاله در راه رسیدن به هدف یادشده، بحث خود را در ۵ بخش دنبال می‌کند:

(۱) مقدمات و مبنایی که شامل تعریف اصطلاحات و پرداختن به اهمیت و ضرورت موضوع است. (۲) نگاهی به تاریخ نظریه‌پردازی ادبیات کودک و نوجوان در ایران در این قسمت به صورت بسیار خلاصه موافق اصلی نظریه‌پردازی ادبیات کودک در ایران بر مبنای نوشته‌های صمد بهرنگی، توران میرهادی، محمدرضا سرشار و ... مورد بررسی قرار می‌گیرند. (۳) احیاء نظریه‌پردازی که شامل بررسی مختصر شرایط نقد و نظریه ادبیات کودک، از آغاز انتشار کتاب ماه کودک و نوجوان و پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان تا کنون است. (۴) سخن نظریه‌پردازی ادبیات کودک، از آرزو تا واقعیت: بررسی انتقادی ویژگی‌های سخن نقد ادبیات کودک در دوران یادشده و بررسی امکان استقرار یک سخن مستقل، تحت عنوان سخن نظریه‌پردازی ادبیات کودک، موضوع بحث در این قسمت است. (۵) راه‌های پیش رو: که به عنوان آخرین بخش دربرگیرنده مباحثی همچون "اینده نظریه‌پردازی ادبیات کودک"، "پیشنهاد تأسیس نخستین کرسی آکادمیک نظریه‌پردازی ادبیات کودک"، و بالاخره "سنجش میزان موفقیت احتمالی این کرسی دانشگاهی در شرایط گفتگومانی فوق" است.

در نگاهی کلی، نویسنده این مقاله، در پی نشان دادن این نکته است که فضای حاکم بر نقد ادبیات کودک و نوجوان، اگرچه در مقایسه با دیگر حوزه‌های فرهنگ و اندیشه، نظم مناسب‌تری



## به رسمیت شناختن خواننده

دکتر حسین شیخ‌رضایی

عضو هیئت علمی انجمن حکمت و فلسفه ایران

(با همکاری گروه نقد شورای کتاب کودک)

## آسیب‌شناسی پیرنگ در ادبیات کودک

مورد مطالعه: دوخرمای نارس؛ یک هلو و هزار هلو؛ داستانک‌های خرگوش حکیم

دکتر علی عباسی

دانشیار زبان و ادبیات فرانسه، دانشگاه شهید بهشتی

## کلیدواژه‌ها: نقد مخاطب‌محور، تحقیقات میدانی، ادبیات کودک و نوجوان

نگاهی به نقدهای نگاشته‌شده در حوزه ادبیات کودک در ایران نشان می‌دهد که در این نقدها، گرچه می‌توان رگه‌هایی از سبک‌ها، اسلوب‌ها و نظریه‌های مختلف نقد ادبی را کمابیش یافت، آن چه مورد بی‌توجهی واقع شده سهم و نقش مخاطبان اصلی ادبیات کودک یعنی کودکان و نوجوانان بوده است. به دیگر سخن، از میان انواع مکاتب نقد ادبی، نقدهای مخاطب‌محور کمترین درصد را به خود اختصاص داده‌اند. این غفلت که احتمالاً ناشی از سختی تحقیقات میدانی در این نوع نقد است، باعث شده تا نه منتقدان، نه نویسندگان و نه تصویرگران تصویر دقیقی از واکنش مخاطبان در گروه‌های سنی مختلف به آثار ادبی نداشته باشند.

برای آغاز و گسترش چنین نوعی از نقد ادبی آن چه در وهله اول لازم است داشتن اطلاعاتی نظری در باب ماهیت و کارکرد این نوع نقد و در وهله بعد راهنمایی عملی برای کار است. در این نوشته پس از طرح خطوط کلی نقد مخاطب‌محور و چارچوب‌های نظری آن، با استفاده از کارهای میدانی انجام شده در گروه نقد شورای کتاب کودک، به ترسیم خطوط کلی یک راهنمای عملیاتی برای این نوع نقد ادبی پرداخته خواهد شد. در این راهنما، که بر اساس محتوای کتاب‌هایی از ژانرهای ادبی مختلف و متعلق به گروه‌های سنی مختلف تهیه شده است، سعی بر آن است تا انواع سؤالاتی را که می‌توان در گروه خوانی کتاب برای کودکان طرح کرد معرفی شوند. این سؤالات گستره وسیعی از سؤالات مربوط به تصویر تا فضاهای اخلاقی مخاطبان را در بر می‌گیرند. در لایه‌ی نوشته به نتایج عملی به دست آمده از برخی تحقیقات میدانی نیز اشاره خواهد شد.

کلیدواژه: انجام معنایی، پاره ابتدایی معنایی، انتهای، پیرنگ، رخداد، روایت، نیروی تخریب کننده، نیروی سامان دهنده

روایت‌شناسی شاخه‌ای از نشانه‌شناسی (Sémiotique) است زیرا ساختارهای نظام‌دهنده ادراک روایتی ما را که توسط زبان به موجودات کاغذی (شخصیت‌های داستانی) تبدیل می‌شوند مورد بررسی قرار می‌دهد. در واقع، توجه به نظریه‌های روایت قسمتی از نهضت وسیعی است که در میدان علوم انسانی رخ داده است. نظریه‌پردازان برای تعریف روایت دو شرط را لازم می‌دانند: (۱) وجود تقابل راوی، مخاطب از یک طرف با کنش‌گران از طرف دیگر (۲) تقابل وضعیت ابتدایی و انتهایی در پیرنگ روایت. تعریف اول به نظریه‌پردازانی چون ژرار ژنت، لیت ولت و - بر می‌گردد و تعریف دوم در ارتباط پروپ، گرماس و لاری وای است. گرماس و لاری وای در ادامه کارهای پروپ سعی کردند که رخدادها را در یک مدل خیلی ساده و انتزاعی قرار دهند. بر اساس کارهای این دو پژوهشگر، تمام روایت‌ها بر یک ابرساختار (super-structure) پایه‌ریزی شده‌اند که آنرا طرح کلی (schéma canonique) روایت یا طرح پنج‌تایی می‌نامند. بر این اساس روایت به این صورت تعریف می‌شود: تغییر و تحول از یک حالت به حالت دیگر. این تغییر و تحول را می‌توان بر روی عنصر پیرنگ مشاهده نمود. نظریه‌پردازان بر این اعتقادند که پیرنگ داستان عنصر پایه است. پیرنگ یکی از عناصر پویا و زنجیرهای روایت است. از ویژگی‌های پیرنگ این است که بین عناصر دیگر روایت ارتباط برقرار می‌کند. با برقراری ارتباط بین اجزاء روایت وحدتی بوجود می‌آید که این وحدت خود را در ساختار روایت نشان می‌دهد. با حاصل شدن این نظام منسجم، دلالت معنایی مشخصی هم از آن حاصل می‌شود.

یکی از آسیب‌های بسیار مهم در ادبیات کودک و نوجوان پیرنگ در روایت‌های داستانی است. احتمالاً این آسیب از آنجائی ناشی می‌شود که بعضی از نویسندگان (منظور ما از نویسنده همان کسی



است که داستان را نوشته و از جنس پوست و استخوان نیست، بلکه از جنس مرکب و ذوات است) با این عنصر ساختاری آشنائی کامل ندارند و شاید از اهمیت آن بی‌خبرند. این عدم آشنائی با عنصر پیرنگ باعث می‌شود که از یک طرف پیوستگی معنائی از بین برود و از طرف دیگر به زیبایی روایت خدشه وارد شود به همین خاطر در این مقاله سعی شده است ابتدا این عنصر را در آثار زیر «دو خرمای نارس» (عموزاده خلیلی)، «یک هلو هزار هلو» (بهرنگی) و «داستانک‌های خرگوش دانا» (محمدی) بررسی کنیم؛ و آنگاه بر صورت مشاهده ناهماهنگی در پیرنگ این روایت‌ها غلغل فنی آن را نشان دهیم و سپس راهکارهای آن را معرفی نمائیم.

## بررسی میزان روشمندی مقاله‌ها و نقدهای پژوهشنامه و کتاب ماه کودک و نوجوان

حسین مسنن فارسی

کارشناس ارشد روانشناسی، پژوهشگر

**کلیدواژه‌ها:** آسیب‌شناسی پژوهش در ادبیات کودک، ترجمه دانشگاهی شدن ادبیات کودک، رفتار استنادی، روش تحقیق در ادبیات کودک

در این مرحله از روند رو به رشد نقد و نظریه‌ی ادبیات کودک در ایران -که می‌توان عنوان "دانشگاهی شدن" را برای آن برگزید- دقت نظر مؤلفان بحث‌های نظری و منتقدان ادبیات کودک در رعایت روشمندی، از ضروریات انکارناپذیر است. در همان حال که زیربنای هر نقد و تألیفی پژوهش است، هر نقد و یا تألیفی نیز می‌تواند که به خودی خود پژوهش به شمار آید. بدین ترتیب می‌توان باور داشت که شرط نخست به سامان رسیدن هر بحث نظری برخوردار از هرچه بیشتر آن از روشمندی آکادمیک است. در بررسی و نقد روشمندی هر اثر نظری نیز نخستین ملاک، روایی یا اعتبار صوری آن اثر است. از این رو پژوهش حاضر کوشیده است شیوه منبع‌دهی و یا به عبارتی رفتار استنادی نویسندگان مقالات و نقدها و همچنین میزان رعایت اصول صوری ترجمه در مقالات و نقدهای ترجمه شده در دو مجله پژوهشنامه و کتاب ماه کودک و نوجوان را بررسی و تحلیل نماید. تحقیق در باب روش‌ها و محتوای دو مجله نامبرده از آن رو اهمیت دارد که هر دو نشریه در طول حیات خویش زمینه‌ای بارور فراهم آورده‌اند که در آن رویکردهای گوناگون نقد و نظریه‌ی ادبیات کودک ایران جوانه زده و همچنان به سوی شکوفایی به پیش می‌رود.

نمونه مورد بررسی این پژوهش شماره‌های ۱ تا ۹۶ کتاب ماه و شماره‌های ۱ تا ۳۶ پژوهشنامه بوده است. یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که هر دو نشریه برای باروری بیشتر نیازمند رعایت بیشتر اصول علمی تحقیق و ترجمه‌اند.



## کودکی و ادبیات کودک: آزادی و کنترل

علیرضا کرمانی

مستقد و مترجم در حوزه نقد و نظریه ادبیات کودک

**کلیدواژه‌ها:** آزادی، ادبیات کودک، تغییرات اجتماعی، کودکی، کنترل، دوران مدرن، دوران پسامدرن

ادبیات کودک پدیده‌ای ادبی است که بسیار متأخرتر از ادبیات است. افزودن «کودک» به «ادبیات» اصطلاح جدیدی بوجود آورده است که تفاوت‌های مهمی با مفهوم «ادبیات» دارد، به طوری که «ادبیات کودک» را بیشتر می‌توان یک «پدیده اجتماعی» تلقی کرد تا یک «پدیده ادبی». خالص درک «دلالت‌ها و معانی ادبیات کودک» یکی از ضرورت‌ها و نیازهایی است که رشد و توسعه نظریه ادبیات کودک به شدت نیازمند آن است. در این خصوص سؤالات زیادی مطرح است که برخی از آنها عبارتند از: (۱) ادبیات کودک چگونه پدیده‌ای است؟ (۲) مهمترین تغییرات تاریخی ادبیات کودک کدام‌اند؟ (۳) تغییر و تحولات اجتماعی مفهوم کودکی در سده‌های اخیر چگونه بوده است؟ (۴) چه ارتباطی بین ادبیات کودک و مفهوم کودکی وجود دارد؟ و (۵) چارچوب ادراکی مناسب برای رسیدن به درکی دقیق‌تر از ادبیات کودک کدام است؟ مقاله حاضر در پی پاسخ‌گویی به پرسش‌های یادشده است.

چارچوب نظری: این مقاله می‌کوشد تا در چارچوبی جامعه‌شناسانه به بررسی ادبیات کودک بپردازد و برای این منظور تغییرات تاریخی مفهوم کودکی را در عرصه اجتماع ابزار مناسبی برای درک پدیده ادبیات کودک در نظر می‌گیرد.

مهمترین یافته‌ها: براساس یافته‌های این مقاله ادبیات کودک متغیر وابسته مفهوم «کودکی» در عرصه جامعه و تاریخ است. بر این اساس ادبیات کودک و نظریه ادبیات کودک تنها زمانی قابل درکند که درک روشنی از تغییرات «کودکی» در عرصه جامعه و تاریخ داشته باشیم. همچنین براساس واقعیات تاریخی و اجتماعی مفهوم کودکی، کودکی عرصه حرکت از کنترل به سوی آزادی بوده است. به عبارت دیگر وضعیت اجتماعی کودکان از موجوداتی تحت کنترل، ثانویه و غیرشهروند به موجوداتی آزادتر، فی‌نفسه ارزشمند و شهروند حرکت کرده است. تحت چنین شرایطی است که انگاره ادبیات کودک نیز از ادبیاتی تحت سیطره و در خدمت منافع جامعه بزرگسالان به ادبیاتی آزادی‌خواه و در خدمت اهداف کودکان تغییر یافته است.

## علل کاهش تأثیر نقد در رشد آثار ادبی برای نسل جوان

توران میرهادی

**کلیدواژه‌ها:** ادبیات کودک و نوجوان، پژوهش‌های دانشگاهی، کتاب‌های آموزشی و کمک آموزشی

دو عادت نامطلوب در میان نقدنویسان و نظریه‌پردازان ادبیات کودک و نوجوان کشور ما رایج شده که تأثیر نقد را در رشد آثار ادبی برای نسل جوان کاهش داده است: (۱) تکیه بیش از حد بر پژوهش‌های دانشگاهی و افکار نظریه‌پردازان کشورهای دیگر (۲) به کار گرفتن روش‌های ناقص و غیرقابل تعمیم پژوهش در داخل کشور.

هنوز گروهی از نقدنویسان، ملاک‌های ارزشیابی کتاب‌های آموزشی و کمک آموزشی و خوانندگی‌ها را در حوزه ادبیات کودکان پایه قرار می‌دهند. تکیه بیش از حد بر نظرهای اعلام شده در گذشته بدون بررسی، بازنگری و پژوهش مجدد، همچنین تکیه بر نظرهای شخصی از آسیب‌های دیگر نقد و نظریه در حوزه ادبیات کودکان به شمار می‌آیند. بررسی رشد و تحول ادبیات کودکان و نوجوانان ایران، در میان تولید انبوه، بازاری شدن کتاب‌های خاص این گروه سنی و تأثیر رساندهای جمعی بر هنر و ادبیات کلری است ضروری و سنگین که نیاز به کار جمعی، انواع پژوهش و همایش‌های متعدد دارد.



۷- بررسی و تعیین اولویت‌های تحقیقاتی در مسائل مربوط به ادبیات کودک

۸- ایجاد هماهنگی در زمینه روش تدریس ادبیات کودک

۹- تلاش در جهت ارائه درس "ادبیات کودک" در بخش‌های ادبیات فارسی و ادبیات انگلیسی

در کلیه دانشگاه‌های کشور

۱۰- اجرای کارگاه‌های آموزشی برای همکاران دانشگاهی، معلمان مدارس و دبیرستان‌ها،

مربیان مهد کودک‌ها در جهت شناخت ادبیات کودک، روش‌های نقد آن، قصه‌گویی و نمایش خلاق

۱۱- ارائه خدمات مشاوره‌ای به ناشران ادبیات کودک، نویسندگان، شاعران و تصویرگران،

سردبیران نشریات کودکان و نوجوانان و نیز نشریاتی که درباره ادبیات کودک منتشر می‌شوند.

۱۲- تشویق دانشجویان کارشناسی ارشد و دکتری به جهت‌دهی پایان‌نامه‌های خویش به سوی

ادبیات کودک و کمک به ایشان در تنظیم طرح تحقیق و اجرای پژوهش

۱۳- برقراری ارتباط و تبادل تجارب با سازمان‌های مشابه در عرصه‌های ملی و بین‌المللی

۱۴- اجرای سمینارها و کنفرانس‌ها برای به روز کردن اطلاعات و یافته‌های پژوهشی در نظریه

ادبیات کودک در عرصه‌های ملی و بین‌المللی در جهت هماهنگ کردن یافته‌های معرفت‌های مختلف

(ادبیات، روان‌شناسی، تعلیم و تربیت، زبان‌شناسی، جامعه‌شناسی و...) برای رسیدن به درک‌ی ژرف

از ادبیات کودک

ترکیب اعضاء مرکز به شرح زیر است:

۱- دکتر لطف الله یار محمدی اسناد زبان‌شناسی دانشگاه شیراز

۲- دکتر کاووس حسن لی دانشیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شیراز (عضو هیئت مؤسس)

۳- دکتر فریده پورکیو دانشیار زبان و ادبیات انگلیسی دانشگاه شیراز (عضو هیئت مؤسس)

۴- دکتر مرتضی خسرویزاد استادیار فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه شیراز (عضو هیئت مؤسس و مدیر مرکز)

۵- دکتر فریده بوسقی استادیار روانشناسی تربیتی دانشگاه شیراز

۶- دکتر متیزه عبداللهی استادیار ادبیات فارسی دانشگاه علوم پزشکی شیراز

۷- دکتر سعید حسام پور استادیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شیراز

۸- لیلا سودبخش مربی علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه شیراز

۹- جاوود خزایی مربی زبان و ادبیات انگلیسی دانشگاه خلیج فارس، بوشهر

۱۰- طاهره آدینه‌پور مترجم و پژوهشگر ادبیات کودک (کارشناس ارشد آموزش زبان فارسی)

۱۱- دکتر فریبا خوشبخت استادیار آموزش ابتدایی و پیش‌دبستان دانشگاه شیراز

## معرفی مرکز مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز

مرکز مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز موسسه‌ای علمی-پژوهشی است که زیر نظر معاونت

پژوهشی دانشگاه شیراز اداره می‌شود. این مرکز در اواخر سال ۱۳۸۴ تاسیس گردیده و فعالیت

عملی خود را از سال ۱۳۸۵ آغاز کرده است.

## اهداف مرکز

از آن‌جا که رشد کیفی آثار منتشر شده در قلمرو ادبیات کودک منوط به رشد کیفی نقد (چه

نزد خود آفریننده اثر و چه نزد منتقد اثر) می‌باشد، و نیز از آن‌جا که رشد نقد بر مبنای

نظریه میسر است و تولید نظریه نیز بدون تکیه بر پژوهش‌های روشمند به انجام نمی‌رسد، مرکز

مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز انجام پژوهش‌های بنیادین در حیطه ادبیات کودک و نیز

کمک به انجام این پژوهش‌ها را هدف اصلی خود می‌داند. بر این اساس، این مرکز در پی گسترش و

زرقا بخشیدن به پژوهش و به تبع آن نظریه و نقد در ادبیات کودک است.

## وظایف مرکز

مرکز مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز در جهت تحقق هدف یاد شده انجام وظایف زیر را

برای خود ضروری دیده است:

۱- راهاندازی کتابخانه تخصصی ادبیات کودک در دانشگاه شیراز، ایجاد بانک‌های اطلاعاتی،

مرکز اسناد و مدارک، آرشیو عکس، فیلم، اسلاید، نرم‌افزار و تجهیزات رایانه‌ای مناسب

۲- راهاندازی دوره کارشناسی ارشد ادبیات کودک در دانشگاه‌های کشور

۳- انتشار مجله علمی-پژوهشی در قلمرو ادبیات کودک

۴- تألیف و ترجمه آثار مطرح در زمینه نقد و نظریه ادبیات کودک

۵- برگزاری جشنواره دو سالانه پژوهش و نیز گزینش و معرفی پژوهش‌های برتر

۶- جهت‌دهی و تشویق همکاران دانشگاهی به ارائه طرح‌های پژوهشی در زمینه ادبیات کودک





## ۲. فرهنگ اصطلاحات ادبیات کودک

مدیریت طرح: دکتر کاووس حسینی، دکتر مرتضی خسرویزاد

پژوهشگران: طاهره آدینه‌پور، داوود خزایی

هدف: هدف این طرح، فراهم آوردن فهرستی از مهم‌ترین کلیدواژه‌های مورد استفاده پژوهشگران ادبیات کودک و دانشجویان، و ارائه تعریف‌هایی مختصر و دقیق از این کلیدواژه‌ها است. از آن‌جا که هر روز دانشجویان بیشتری در دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری به تحقیق و پژوهش در زمینه ادبیات کودک روی آورده و پژوهشگران تازه‌ای به این قلمرو گام می‌نهند، و نیز از آن‌جا که نقطه شروع هر پژوهش روش‌مندی تعریف مفاهیم به کار گرفته در تحقیق است، انجام این طرح از سوی مرکز مطالعات ادبیات کودک ضروری تشخیص داده شده است.

## ۳. افسانه‌های فارسیان

مجری طرح: دکتر مرتضی خسرویزاد

همکار: داوود خزایی

هدف: سرزمین فارس، خطه‌ای رنگارنگ از فرهنگ و تمدن ایران است و در این خطه، هنوز افسانه‌های ثبت‌نشده بسیاری وجود دارد. هدف این طرح، ثبت کلیه این افسانه‌ها و تحلیل و تأویل آن‌ها است.

طرح‌های مرکز ادبیات کودک دانشگاه شیراز برای کمک به تولید و زرفسازي نظریه ادبیات کودک در سطح ملی، در برگزیده دو نوع فعالیت ترجمه و تألیف است. از این رو کوشش بر آن است تا در هر دو زمینه، طرح‌های بنیادینی ارائه و اجرا گردد. طرح‌هایی که هم اکنون در مرکز به تصویب رسیده و اجرای آن‌ها آغاز گشته است عبارتند از:

### ۱- نظریه ادبیات کودک

مدیریت طرح: دکتر فریده پورگیو، دکتر مرتضی خسرویزاد

گروه ویرایش: طاهره آدینه‌پور، حمید پورعناک، دکتر سعید حسام‌پور، داوود خزایی

هدف: هدف این طرح، ترجمه آثار معتبر موجود در زمینه رویکردهای نظری به نقد ادبیات کودک و بحث‌های فلسفی در این قلمرو می‌باشد. انجام طرح حاضر به دو دلیل ضروری است: آشنا کردن منتقدان، صاحب‌نظران و پژوهشگران ادبیات کودک با رویکردهای نظری موجود، و فراهم آوردن منابع درسی برای دوره کارشناسی ارشد ادبیات کودک. آثار انتخاب شده برای ترجمه در این مجموعه عبارتند از:

- Cogan Thacker, Deborah and Webb, Jean. **Introducing Children's Literature**. Routledge, 2002.
- Hunt, Peter. **Criticism, Theory, and Children's Literature**. Blackwell, 1991.
- McGillis, Roderick. **The Nimble Reader: Literary Theory and Children's Literature**. Twayne, 1996.
- Natov, Roni. **The Poetics of Childhood**. Routledge: England, 2003.
- Nikolajeva, Maria. **Aesthetic Approaches to Children's Literature**. Carecrow Press, 2005.
- Nodelman, Perry. **The Pleasures of Children's Literature**. Longman, 1996.
- O' Sullivan, Emer. **Comparative Children's Literature**. Routledge, 2005.
- Paul, Lissa. **Reading Otherways**. Thimble Press, 1998.
- Stephens, John. **Language and Ideology in Children's Fiction**. Longman, 1992.
- Weinreich, Torben. **Children's Literature: art or pedagogy?** Roskilde University Press, 2000.





۹- بررسی مسائلی که به پیشرفت رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی کمک کند و پیشنهاد نتیجه بررسی‌ها به وزارت علوم و آموزش عالی.

۱۰- اظهار نظر درباره‌ی مسائل علمی و آموزشی که از طرف وزارت علوم و آموزش عالی و سایر سازمان‌های کشور به انجمن احواله می‌گردد و انتخاب و معرفی کارشناسانی در این مورد.  
**فعالیت‌ها:** فعالیت‌هایی که انجمن در طی شش سال انجام داد عبارت بود از:

#### الف: تشکیل مجالس علمی

انجمن در سالهای ۱۳۵۲ و ۱۳۵۳ و ۱۳۵۴ و ۱۳۵۵ و ۱۳۵۶ مجلس علمی سالانه خود را به مدت سه روز متوالی از ساعت ۹ صبح تا ۵ بعدازظهر تشکیل داده که در آن متجاوز از یکصد و پنجاه عضو داخلی و حداقل ده عضو از پنجاه عضو خارجی شرکت فعال داشته‌اند و گذشته از این عده‌ای از دبیران زبان و ادبیات فارسی و سایر علاقه‌مندان هم در آن شرکت می‌کرده‌اند ولی حق رای دادن نداشته‌اند. در این مجالس استادان و مشایخ فن با اسواد سخنرانی و بحث و گفت و شنود درباره‌ی مسائل و مشکلات زبان فارسی در داخل و خارج به حل دشواری‌ها و وضع قوانین و ضوابط برای استواری امر تعلیم و تعلّم زبان و ادبیات فارسی می‌پرداخته‌اند که همه آن سخنرانی‌ها بواسطه انجمن چاپ می‌گردید و در اختیار اعضا و سایر علاقه‌مندان قرار می‌گرفت. انجمن در کنار مجلس علمی هر ساله، نمایشگاهی از کتابهای جدید انتشار در مورد زبان و ادب فارسی دایر می‌کرد تا آنکه اعضا و علاقه‌مندان در جریان تحقیقات تازه در آن زمینه قرار بگیرند. انجمن هزینه ایاب و ذهاب اعضای خارجی و هزینه پذیرایی صبحانه و نهار و عصرانه همه اعضا را در طی ایام مجلس علمی خود تکفل می‌کرد.

#### ب: نظارت بر برنامه‌ها و کتابهای درسی و صلاحیت معلمان فارسی دبیرستانها و دانشگاهها

انجمن در همه قطعنامه‌های خود تأکید می‌کرد که برنامه‌های زبان و ادبیات فارسی دبیرستان‌ها و مراکز آموزش عالی باید به تأیید انجمن برسد و در تدوین کتاب‌های درسی و انتخاب متون اعضای انجمن همکاری و اشراف داشته باشند و از همه مهمتر آنکه انجمن نظارت تام در احراز صلاحیت معلمان فارسی دبیرستان‌ها و دانشگاهها داشت که غیر واجدین شرایط عهده‌دار تدریس زبان و ادبیات فارسی نگردند و معرفی مدرّسان فارسی برای رشته‌های مختلف علمی دانشگاهها فقط از طریق انجمن صورت می‌گرفت. این دنباله‌گیری و نظارت در پی این هدف بود که در دبیرستان‌ها و موسسات آموزش عالی به زبان و ادبیات فارسی به عنوان یک درس اصلی و اصیل نگریسته شود و بدان گونه نباشد که به نظر دانشجویان و دانش‌آموزان فارسی از دروس کاهمیت و درجه دو تلقی شود.

#### معرفی انجمن زبان و ادب فارسی ایران

#### تاریخچه تأسیس انجمن

انجمن استادان زبان و ادبیات فارسی در سال ۱۳۵۰ بواسطه بیست تن از استادان زبان و ادبیات فارسی کشور تأسیس گردید و طی شماره ۱۳۳۵ مورخ ۱۳۵۱/۰۷/۲۲ به ثبت رسید و در تاریخ هشتم آبان ۱۳۵۱ در روزنامه رسمی کشور موجودیت آن اعلام گردید. اهداف این انجمن که ماده هفتم اساسنامه آن را تشکیل می‌دهد عبارتست از:

- ۱- ایجاد و تحکیم روابط علمی و تحقیقاتی بین استادان زبان و ادبیات فارسی.
- ۲- کوشش در افزودن دانش و اطلاعات مدرّسان زبان و ادبیات فارسی و آشنا ساختن آنان با تازه‌ترین روشهای آموزشی.
- ۳- همکاری با موسسات و مقامات وزارت علوم و آموزش عالی برای تحلیق و ارزشیابی مستمر و تجدید نظر در برنامه‌ها و کتب درسی به منظور بهبود وضع تدریس زبان و ادبیات فارسی در دانشگاهها و موسسات آموزش عالی کشور.
- ۴- ایجاد روابط علمی با موسسات آموزش عالی دیگر کشورها و مجامع علمی بین‌المللی با اطلاع وزارت علوم و آموزش عالی به منظور آگاهی بیشتر از پیشرفتهای حاصل شده در امر تعلیم و تحقیق زبان و ادبیات در کشورهای دیگر.
- ۵- چاپ و نشر جزوه‌ها و رساله‌ها و نیز انتشار نشریه منظم که حاوی آخرین اطلاعات درباره‌ی روش‌های تدریس و تحولات علمی در رشته زبان و ادبیات فارسی باشد.
- ۶- تشکیل مجالس سخنرانی و بحث‌های علمی و آموزشی فصلی یا سالانه یا فوق‌العاده.
- ۷- قدردانی از استادان زبان و ادبیات فارسی که به پیشرفتهای علمی ارزنده‌ای نائل گردیده‌اند و نیز تقدیر از کسانی که خدمات شایسته‌ای در راه توفیق انجمن انجام داده‌اند.
- ۸- بزرگداشت دانشمندان و محققان مشهور جهان که به زبان و ادبیات فارسی خدمت کرده‌اند.



### ج: اعزام استاد فارسی به دانشگاه‌های خارجی

انجمن، استادان واجد شرایط را به دانشگاه‌های خارجی برای تدریس معرفی می‌کرد و کیفیت مکاتبه و ارتباط به نحوی بود که در بیشتر موارد آن دانشگاه‌ها هزینه سفر و حقوق استاد را می‌پرداختند و اعزام استاد با توجه به سطح علمی آن دانشگاه و آمادگی آن استاد نسبت به تدریس ابعاد مختلف ایران‌شناسی صورت می‌گرفت. از کسانی که از طرف انجمن و یا با تأیید انجمن در خارج از ایران به تدریس زبان و ادبیات فارسی پرداختند می‌توان استادان زیر را نام برد:

۱- دکتر سید علی موسوی بهبهانی، استاد دانشگاه تهران، دانشگاه اتریش هلند

۲- دکتر مهدی محقق، استاد دانشگاه تهران، دانشگاه مک گیل کانادا

۳- دکتر علی رواقی، استاد دانشگاه تهران، دانشگاه مون پلیه فرانسه

۴- دکتر مرتضی صراف، وزارت علوم، دانشگاه داکا بنگلادش

۵- دکتر مهستی بحرینی، وزارت علوم، دانشگاه تونس

۶- دکتر حسن هنرمندی، دانشگاه تهران، دانشگاه الجزایر

۷- دکتر محمد اسلامی، وزارت فرهنگ، علیگر هند

۸- دکتر کیا هاشمی، وزارت علوم، دانشگاه مادرید اسپانیا

۹- دکتر علی قرزان، وزارت فرهنگ، دانشگاه استانبول ترکیه

۱۰- دکتر احمد مهدوی دامغانی، دانشگاه تهران، دانشگاه مادرید اسپانیا

### د: ارتباط با استادان فارسی خارج از کشور

متجاوز از پنجاه تن از استادان فارسی و محققان ایران‌شناس از کشورهای هند، پاکستان، افغانستان، ترکیه، مصر، سوریه، لبنان، سودان، ژاپن، سوئیس، تایلند، اوگاندا، آمریکا، لهستان، جکسلواکی، انگلستان، کانادا، نیجریه، یوگسلاوی، استرالیا، ایتالیا، فرانسه، عراق، شوروی، هلند به عضویت انجمن درآمدند و انجمن در خطوط تحقیقات آنان نظارت داشت و نیازهای علمی آنان را مرتفع می‌ساخت و تبادل آراء و اندیشه و نیز کتاب و مواد علمی میان انجمن و آن استادان مستمراً برقرار بود. سوابق پژوهش‌ها و تحقیقات علمی اعضای خارجی در انجمن موجود بود و این موجب شده که کارهای تکراری در امر تحقیق و پژوهش انجام نگیرد و همچنین آنان بتوانند در تحقیقات خود از راهنمایی استادان ایرانی برخوردار شوند.

### ه: تجلیل از مقامات علم و بزرگان ادب

یکی از اهداف انجمن این بود که از استادان سالخورده و پیش‌گامان زبان و ادبیات فارسی

تجلیل بعمل آورد که این هم قدردانی از کوشش و زحمات آن استادان باشد و هم موجب تشویق دانش‌آموزان و دانشجویان گردد و در این انتخاب ملاک علم و تقوی و طول خدمت بوده است. این تجلیل بدان گونه صورت می‌گرفت که نخست مقالات در زمینه زبان و ادب و تاریخ و فلسفه از دانشمندان در یک مجموعه گرد آمده و چاپ می‌گردید و سپس مجلس بزرگداشتی در دانشگاه تشکیل می‌گردید که استادان مورد تجلیل قرار گیرد و همچنین همکاران او خاطرات دوران تدریس و تعلیم و تجربیات خود را یاد می‌کردند و سپس آن مجموعه به محضر آن استاد تقدیم می‌گردید.

انجمن این تجلیل را درباره استادان زیر به مرحله عمل درآورد:

۱- مرحوم استاد جلال الدین همایی که مجموعه "همایی‌نامه" از انتشارات انجمن به ایشان

تقدیم گردید.

۲- مرحوم سید محمد تقی مدرس رضوی که مجموعه "چشم‌نامه" مدرس رضوی از انتشارات

انجمن به ایشان تقدیم گردید.

۳- استاد احمد آرام که مجموعه "آرام‌نامه" از انتشارات انجمن به ایشان تقدیم گردید.

۴- مرحوم استاد محمد تقی ادیب نیشابوری که عمر ایشان برای مجلس بزرگداشت وفا نکرد و

مجموعه "یادنامه ادیب نیشابوری" هم بعد از توقف فعالیت‌های انجمن جزو انتشارات مؤسسه

مطالعات اسلامی دانشگاه مک‌گیل شعبه تهران چاپ گردید.

### و: انتشارات انجمن

انجمن در طی مدت کوتاه عمر خود توفیق یافت که ده جلد کتاب علمی به جهان علم تقدیم

دارد. انجمن کوشش کرد که محتوای انتشارات خود را متنوع سازد یعنی هم متون مهم فارسی را

منتشر کند و هم مجموعه مقالاتی که درباره زبان و ادبیات فارسی و فرهنگ ایران است بر

دانشمندان عرضه دارد و نشر این مجموعه موجب گردید که اعضای آموزشی زبان و ادبیات فارسی

بتوانند آراء و اندیشه‌های علمی خود را در یک نشریه صنفی منتشر سازند. مجموعه انتشارات انجمن

استادان زبان و ادبیات فارسی که زیر نظر مستقیم جناب آقای دکتر مهدی محقق منتشر گردیده، عبارت از:

۱- گزارش نخستین مجلس علمی انجمن استادان زبان و ادبیات فارسی، مشتمل بر

سخنرانی‌های ایراد شده، به کوشش دکتر مهدی محقق، چاپ شده (تهران ۱۳۵۴).

۲- قره‌العین، مشتمل بر امثال قرآن و حدیث و اندرزهای فارسی و عربی و نوادر حکایات، به

کوشش دکتر امین پاشا اجلائی یا مقدمه دکتر مهدی محقق (تبریز ۱۳۵۴).

۳- همایی‌نامه، مشتمل بر شرح احوال و آثار مرحوم استاد جلال‌الدین همایی و بیست و پنج



مقاله علمی و ادبی به زبانهای فارسی و عربی و انگلیسی و فرانسه تقدیم شده به ایشان، زیر نظر دکتر مهدی محقق، (تهران ۱۳۵۵).

۴- جشن‌نامه مدرسی رضوی، مشتمل بر شرح احوال و آثار مرحوم استاد سید محمد تقی مدرس رضوی و سی مقاله علمی و ادبی تقدیم شده به ایشان، زیر نظر دکتر سید ضیاءالدین سجادی با همکاری دکتر اسماعیل حاکمی و محمد روشن (تهران ۱۳۵۶).

۵- ظرائف و طرائف یا مضاف و منسوب‌های شهرهای اسلامی و پیرامون، این فرهنگ که در نوع خود بی‌نظیر است، مشتمل است بر متجاوز از هشتصد واژه مضاف یا منسوب با ذکر شواهد از نظم و نثر و اطلاعات تاریخی و جغرافیایی شهرهای اسلامی، تألیف دکتر محمد آبادی باوایل با مقدمه دکتر مهدی محقق، (تهران ۱۳۵۷).

۶- حواشی دکتر محمد معین بر دیوان خاقانی به پیوست سه مقاله درباره آن شاعر، به کوشش دکتر سید ضیاءالدین سجادی، (تهران ۱۳۵۸).

۷- بوستان سعدی، با مقدمه و توضیحات و شرح نسخه بدل‌ها به کوشش دکتر غلامحسین یوسفی با مقدمه دکتر مهدی محقق، (تهران ۱۳۵۹).

۸- آرام‌نامه، مشتمل بر شرح احوال و آثار استاد احمد آرام و مقالات علمی و ادبی تقدیم شده به ایشان، زیر نظر دکتر مهدی محقق، (تهران ۱۳۶۱).

۹- بنوع الاسرار فی تملیح الابرار، از کمال‌الدین حسین خوارزمی، با مقدمه و حواشی و تعلیقات، به کوشش دکتر مهدی درخشان با مقدمه دکتر مهدی محقق، (تهران ۱۳۶۰).

۱۰- یادنامه ادیب نیشابوری، مشتمل بر شرح احوال و آثار مرحوم شیخ محمد تقی ادیب نیشابوری معروف به ادیب نانی و مقالات علمی و ادبی تقدیم شده به ایشان، زیر نظر دکتر مهدی محقق، (تهران ۱۳۶۵).

#### هیأت مدیره انجمن

انجمن بر طبق اساسنامه خود هر دو سال یک بار به انتخاب هیأت مدیره جدید می‌پرداخت و آخرین هیأت مدیره انجمن عبارت بودند از:

۱- دکتر مهدی محقق (تهران) رئیس انجمن.

۲- دکتر ضیاءالدین سجادی (تهران) نائب رئیس انجمن.

۳- دکتر مهدی درخشان (تهران) خزانه دار انجمن.

۴- دکتر وحیدیان کامیار (اهواز) منشی.

۵- دکتر غلامرضا ستوده (تهران) دبیر انجمن.

۶- دکتر سید جعفر شهیدی (تهران).

۷- دکتر ابونواب رازانی (تهران).

۸- دکتر احمد افشار شیرازی (تهران).

۹- دکتر منوچهر مرتضوی (تهران).

۱۰- دکتر محمد علوم مقدم (مشهد).

۱۱- دکتر تورانی وصال (شیراز).

۱۲- دکتر محمد جواد شریعت (اصفهان).

آخرین مجلس علمی انجمن و خاتمه فعالیت

انجمن تصمیم گرفته بود که مجلس علمی سالیانه خود را در یکی از دانشگاه‌های مرکز تشکیل دهد لذا قرار بود ششمین مجلس علمی در بهمن ماه ۱۳۵۷ در دانشگاه الزهراء فعلی تشکیل گردد که مصادف با انقلاب اسلامی گردید و در سال ۱۳۵۸ مکانیات انجمن با وزارت علوم و آموزش عالی در مورد برگزاری ششمین مجلس علمی و دعوت از استادان داخلی و خارجی و کمک به فعالیت‌های انتشاراتی بدون نتیجه ماند ازاین جهت فعالیت‌های انجمن عملاً متوقف گردید.

وزارت علوم و آموزش عالی طی نامه شماره ۲۲/۳۸۵۷-۸۷۳۳ مورخ ۱۰/۰۹/۶۱ خواست که انجمن نماینده‌ای جهت مذاکره درباره آینده انجمن به آن وزارت خانه اعزام دارد. هرچند در آن نامه عدم مراجعه نماینده نمایانگر انحلال انجمن تلقی شده بود مراجعه نماینده هم موجب به راه افتادن چرخ انجمن نگردید و انحلال انجمن هم بر طبق اساسنامه با رأی موافق دو سوم مجمع عمومی امکان پذیر است بنابراین انجمن متحل نگردیده بلکه به حال تعلیق و فعالیت آن به حال توقف درآمد.

#### تجدید حیات انجمن

پس از انقلاب اسلامی هر چند انجمن به جهت عدم امکانات مالی به حال تعلیق درآمد ولی از فعالیت باز نایستاد و در سال ۱۳۶۱ با تشکیل مجلس بزرگداشت برای احمد آرام و نشر کتاب آرام نامه و تقدیم به ایشان ادامه حیات خود را ابراز داشت اداره کل همکاری‌های علمی و بین‌المللی وزارت علوم و آموزش عالی در پاسخ به درخواست انجمن تجدید حیات و فعالیت انجمن را موکول به نظر فرهنگستان زبان و ادب فارسی کرد که در شرف تأسیس بود سپس این امر به وسیله شورای گسترش زبان و ادب فارسی دنبال شد. شورا در شصت و یکمین جلسه خود مورخ ۱۳۷۸/۷/۱۲ ضرورت تشکیل انجمن را تأکید و مقرر داشت که برای راه‌اندازی مقدمات آن دبیرخانه شورا به انجمن کمک کند، به موازات آن موضوع در جلسه مدیران گروه‌های علمی فرهنگستان زبان و ادب



فارسی مورخ ۱۳۷۸/۸/۲۲ و نیز در یکم و هفتاد و هفتمین جلسه عمومی خود مورخ ۱۳۷۸/۹/۱ ضرورت احیای انجمن را تصویب کرد و متعاقب آن انجمن در تاریخ آذر ماه ۱۳۷۸ از وزارت علوم و آموزش عالی خواست تا نسبت به احیا و بازگشایی انجمن مساعدت کند. این درخواست در تاریخ ۱۳۸۳/۸/۳۰ تأیید شد.

بنابراین انجمن ترویج زبان و ادب فارسی که در ادامه انجمن استادان زبان و ادب فارسی فعالیت‌های خود را ادامه می‌دهد همان اهدافی را دنبال می‌کند که پیش از این از سال ۱۳۵۰ تاکنون انجام داده است.